

ÜNİTE II

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

1. Destan Dönemi

2. Sözlü Edebiyat

a. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler

Koşuk

Sagu

Sav

b. Olay Çevresinde Oluşan Metinler

Destan

3. Yazılı Edebiyat

Göktürk Yazıtları

Uygur Metinleri

ÖZET

TEST II

BU BÖLÜMÜN AMAÇLARI

Bu ünitenin sonunda;

- * Destan döneminin genel özelliklerini kavrayacak,
- * Sözlü edebiyat ürünlerinden destan, koşuk, sagu, sav örneklerini inceleyecek ve bu türleri tanımlayabilecek,
- * Sözlü edebiyat ürünlerinin özelliklerini kavrayacak,
- * Destan dönemi şiirlerini inceleyebilecek,
- * Yazılı edebiyatın örneklerini inceleyecek ve özelliklerini söyleyebilecek,
- * Göktürk ile Uygur alfabelerinin ve eserlerinin özelliklerini sayabileceksiniz.

NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

- * Bu bölümdeki metinleri dikkatlice okuyunuz.
- * Konu içinde size yöneltilen soruları cevaplayınız.
- * Konular ile ilgili olarak verilen bilgileri okuyup kavramaya çalışınız.
- * Bilmediğiniz sözcük ve kavramların anlamlarını sözlükten bulunuz.
- * Zorluk çaktığınız bölümleri yazarak çalışınız.

ÜNİTE II

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

İnsanlar önce konuşmuşlar, çok sonra dili yazıya geçirmişlerdir. Değişik biçimlerde yazıya geçirme işlemlerinin hepsi temelde konuşma diline dayanır.

Sözlü anlatım, yazının bulunuşundan çok önce meydana çıkmıştır. İlk edebiyat eserleri olan destanlar da sözlü anlatım ürünlerinin başında gelir.

Toplum sorunlarıyla ilgili görüşlerimizi de daha çok konuşarak dile getiririz. Birçok alanda başarılı olabilmemiz büyük ölçüde konuşma yeteneğimizin gelişmesine bağlıdır.

İçinde yaşadığımız çağ “iletişim çağı” olarak adlandırılıyor. Radyo, televizyon ve gazetelerden örnekler vererek çağımızda anlatımın vazgeçilmezliğini açıklayınız.

SAVAŞ DESTANLARI

Kemi içre oturup

Ila suvın keçtimiz

Uygur tapa başlanup

Mınglak ilin açtımız

Ağdı kızıl bayrak

Toğdı kara toprak

Yeti kelip oğrak

Tokışıp anın keçtimiz.

Tünle bile köçelim

Yamar suvın keçelim

Terngük suvın içelim

Yuvka yağı uvulsun.

Gemi içerisinde oturarak

Ila suyunu geçtik

Uygurlara karşı durmakla

Mınglak ilini açtık.

Kızıl bayrak yükseldi;

Kara toprak canlandı;

Oğrak binicileri de yetişip

Savaşa tutuşarak geciktik.

Geceleyin göçelim;

Yamar suyunu geçelim;

Pınar suyundan içelim;

Yufka düşman ezilsin.

Divan-ı Lügat'it Türk

AÇIKLAMALAR

Eski Türklerin şiirlerinde kahramanlık, cesaret, binicilik, at sevgisi, askerlik, savaş, aşk ve tabiat işlenen başlıca konulardır.

İslamlık öncesi Orta Asya Türk şiirinin Divan-ı Lügat-it Türk dışında bulunan en dikkate değer örneklerini Uygur alfabeli Turfan metinlerinde görüyoruz.

Eski Türk şairlerine Türk boyları arasında şaman, oyun, baksı, ozan gibi adlar veriliyordu. Bu adlar eski çağlarda kullanılmış, geleneklerine çok bağlı Türkler arasında İslamiyet'ten sonra da yaşamıştı. Bağlı buldukları boylara yaşadıkları çağlara göre adları, kıyafetleri, kullandıkları sazlar az çok değişmekle birlikte kopuz isimli sazla şiirler söylemişlerdir. Bunların yanında aşk şiirleri ve ölenlerin arkasından ağıtlar söylüyorlardı. Ayrıca Tanrılara kurban sunmak, kötü cinlerden gelen kötülük ve hastalıklara afsunla engel olmak, hastaları iyileştirmek gibi görevleri de vardı. Baksılar bu işleri yaparken kendilerinden geçip dinleyenler üzerinde büyük etki bırakırlardı.

İlk çağlarda söylenen bu şiirler halkın ortak duygularını simgeliyordu. Törenlerde bir ağızdan söylenip halkın malı oluyordu. Şiirler yeni ağızlardan yapılan eklelemelerle az çok değişse bile, söylendiği zamanlardan hatıralar saklıyorlardı.

ANLAMA YORUMLAMA

1. Okuduğunuz destanın konusu nedir?
2. Metinde destanlara özgü bir özellik söyleyiniz.
3. Eski Türk şairlerine Türk boyları arasında hangi adlar veriliyordu?
4. İlk çağlarda söylenen şiirler neyi simgeliyordu?

ŞU DESTANI

HAZIRLIK

Destanın kahramanı olan Şu'nun MÖ 4. yüzyılda yaşamış bir Saka hükümdarı olduğu sanılmaktadır.

Destanda, Oğuz boylarının ve Türkmenlerin kaynağı anlatıldıktan sonra, İskender'in Asya seferinde ordusunun bir gece baskınıyla Türklere yenildiği anlatılmaktadır.

Destanlarda savaşların çokça yer almasının nedenlerini araştırınız.

ŞU DESTANI

İskender de bir öncü kuvvet göndermişti. Türkler, İskender'in öncülerini bir gece baskınında bozguna uğrattılar. Bir Türk bir İskender askerini öldürdü. Ölü beline altın dolu bir kemer bağlamıştı. Bu kemer parçalandı. Kana bulanmış altınlar yere döküldü. Ertesi gün Türkler, kanlı altınları gördüler. Birbirlerine "Altın Kan" dediler. Bu sözler, o çevrede bulunan bir dağın adı oldu. Bugün oraya Altun Han deniliyor.

Sonra İskender, Türk hakanı ile barıştı. Hatta Uygurlar için şehirler yaptı ve bir zaman kaldıktan sonra geriye döndü. O zaman Şu, Balasagun'a gelip şimdi Şu ismiyle anılan şehri yaptırdı. Oraya öyle tılsım koydurdu ki bugün hâlâ leylekler bu şehre kadar gelir fakat şehri aşır da ileri gidemezler.

Divan-ı Lügat'it Türk

AÇIKLAMALAR

Sakaların destan zinciri içinde "Şu" parçalar yer alır.

Şu destanı Balasagun yakınlarında bir şehir kuran Şu adlı hükümdarın çevresinde oluşturulmuştur. Destanda Şu'nun ilginç özellikleri, Büyük İskender'le savaşları, Balasagun'da büyük bir kale ve şehir yaptırması anlatılır.

Şu destanı Türk destan uslubundan çizgiler taşır. Türklerin su sevgisinden; kaz, ördek gibi kuşları uğurlu sayan Şaman inanışından yansımalar vardır destanda. Eski Türk hayatında büyük yeri olan musikiden ve hükümdar sarayı önünde ordu beyleri için her gün 360 marş çalındığını anlatan bölümler hayli ilgi çekicidir.

ANLAMA YORUMLAMA

1. Okuduğunuz destanın konusu nedir?
2. Şu Destanı, kimin çevresinde oluşturulmuştur?
3. Destan kahramanı Şu'nun özellikleri nelerdir?
4. Şu Destanı'nda hangi inancın yansımaları vardır?

ODYSSEIA

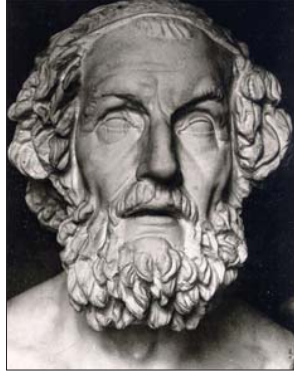

HAZIRLIK

İlyada ve Odysseia, Batı kültürünün yapı taşlarıdır. Dünyanın en eski doğal destanlarıdır. Homeros adlı bir ozan tarafından derlenip manzum olarak yazıya geçirilmiştir.

Odysseia destanına adını veren Odysseus, Troya Savaşı'na katılan İthake kralıdır. Destan, savaş bittikten sonra ülkesine dönmek isteyen Odysseus'un on yıl boyunca başından geçen maceraları ve ülkesine dönüşünü anlatır.

Konusunu tarihteki savaşlardan alan başka destanlar da biliyor musunuz?

Homeros

ODYSSEIA

Odysseus her şeyi anlatmadan göz kapaklarına uyku girmedir.

Kıkonları nasıl alt ettiğini anlattı ilkin, sonra nasıl geldiğini anlattı Lotofağların semiz topraklarına,

sonra Tepegöz'ün ettiklerini ve soylu arkadaşlarını nasıl

hiç acımadan yediğini ve nasıl öç aldığını ondan,

nasıl Ailos'a gidip de iyi karşılandığını ve uğurlandığını,

ama dönmek nasip olmadığından yurduna,

fırtınaya tutulup allak bullak olduğunu balıklı denizde,

sonra düzenlerini anlattı kurnaz Kirke'nin

ve sorular sormak için Thebai'li Theiresias'ın ruhuna,

çok kürekli gemiyle nasıl indiğini gölgeli Hades ülkesine,

anlattı sonra sesini nasıl duyduğunu deniz Siren'lerinin.

Homeros

AÇIKLAMALAR

Yunan sitelerinin Troya (Çanakkale'deki Truva) şehrini ele geçirmek için giriştikleri savaşları konu alır. Troyva'nın yıkılışından sonra yurduna dönmek için yola çıkan İthake kralı Odysseus'un serüvenlerini anlatan Odysseia ise yazılı destan türünün en iyi örnekleri arasındadır.

Destanların saraylarda ve şöenlerde şarkıcıların ve savaşçıların söylediği şiir ve şarkıların gelişmesiyle ortaya çıktığı sanılmaktadır. Bu şarkılarda eski ve yeni kahramanların eylemleri övülür ve çeşitli mitolojilerin ilk öğeleri belirir. Sözlü destan geleneği kahramanlık çağlarından sonra da etkisini sürdürmüştür. Bir halkın kahramanlarının efsaneleşmesi, genellikle savaşların bittiği ya da yenilgiyle sonuçlandığı durgun dönemlerde olur.

Odysseia bir destanın dünyası içinde her şeyi barındıran çok yönlü bir dünyadır. Hemen bütün destanlarda kahramanlar uzun yolculuklara çıkarlar. Adını destana veren Odysseus da tehlikelerle dolu yolculuklara çıkar. Zorlu sınavlardan geçer. Destan geriye dönüşlerle, anımsamalarla ağır, sakın ve huzurlu bir tempoyla gelişir.

İlyada ve Odysseia destanlarının yazar Hemeros'un dili sade ve gerçekçidir. Soylu duygular, yüksek düşünceler, zengin bilgi görgü ve hayal öğeleriyle birleşmiş bir destan dilidir. Ritmik vezinle söylenen mısralarda sözcüklerle yapılmış bir musiki ve resim sanatı vardır. Nihat Sami Banarlı'ya göre İlyada ve Odysseia destanında olayların Akdeniz çevresinde geçtiğini belirtecek şekilde bir deniz ikliminin renkleri çizgileri ve estetiği içinde söylenmiştir.

ANLAMA YORUMLAMA

1. Metindeki olayı özetleyiniz.
2. Odysseus'un ülkesine dönerken başından geçenleri kısaca anlatınız.
3. Metindeki destan özelliklerini gösteriniz.
4. Odysseia ile Oğuz Kağan Destanı'nın kahramanları arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirtiniz.

GILGAMIŞ DESTANI

HAZIRLIK

Tarihte bilinen en eski destanlardan biri olan Gılgamış Destanı'nda Uruk kralı Gılgamış ile arkadaşı Enkidu'nun ölümsüz öyküsü anlatılır.

Okuduğunuz destanların üzerinizde bıraktığı etkiyi düşündünüz mü?

Gemi yedinci günde tamam oldu. Gemiye kızaktan indirmek güç oldu. Çünkü geminin üçte ikisi suya girinceye dek onu kızak üzerinde aşağıdan ve yukarıdan itmek zorunluluğu vardı. Elime geçen her şeyi içine yükledim. Bütün soyumu, sopumu ve kavmimi gemiye bindirdim. Evcil hayvanları ve bütün ustaları gemiye aldım. Samas, bana bir süre verdi. Bulutları güden, akşamleyin bir buğday yağmuru yağdıracak diye. O zaman gemiye bin ve kapını kapa diye Hava bakılmayacak kadar korkunçtu. Ben geminin içine bindim ve kapımı kapadım. Gökten kara bulutlar yükseldi. Fırtına tanrısının saçtığı yalın gökyüzünü yalıyordu. Bütün güneşin ışıklarını kararttılar. Büyük fırtına, ülkeyi bir çanak gibi parçaladı. Bir gün karayel esip hepsini sildi süpürdü. Sonra birdenbire poyraz esip ülkenin altını üstüne getirdi. Kimse kimseyi göremiyordu. Tanrıların ecesi, güzel sesiyle ah ediyordu. Benim sevgili insanlarım, denizi balıklar gibi doldursunlar diye mi doğuyordu? Fırtına ve tufan altı gün yedi geceyi geçti. Artık yedinci gün gelince tufan savaşımı durdurdu. Kötü rüzgâr dindi ve tufan sona erdi. Diz çöküp oturdum ve ağladım.

Gılgamış Destanı

AÇIKLAMALAR

İÖ 3000'lerde Mezopotamya'da doğmuş olan Gılgamış, bilinen en eski destandır. Gılgamış Destanı'nın günümüze ulaşmış en kapsamlı metni Akad dilinde yazılmış ve Asur kralı Asurbanipal'in kütüphanesinde bulunmuştur.

Şiirlerde ve destanda adı geçen Gılgamış, Uruk'ta hüküm sürmüş bir kraldır.

Gılgamış Destanı'nda uzun arayışlardan sonra ölümsüzlük otunu bulup da bir yılanı kaptıran zalim Uruk kralı Gılgamış ile arkadaşı Enkidu'nun öyküsü anlatılır. Gılgamış, Babil Tufanı'ndan sağ kurtulan Utnapiştim'i bularak ölüme yakalanmamanın sırrını öğrenmek için tehlikeli bir yokculuğa çıkar. Sonunda Utnapiştim'e ulaşır. Utnapiştim ona tufanın öyküsünü anlatır ve gençliğini geri getirecek bitkiyi nerede bulacağını gösterir. Ama Gılgamış, bitkiyi elde ettikten sonra bir yılanı kaptırır ve mutsuzluk içinde Uruk'a döner. Destan, Enkidu'nun yitip nesnelere bulacağına söz vererek geri dönen ruhunun yeraltı dünyasıyla ilgili uğursuz bilgiler vermesiyle son bulur.

Çivi yazısıyla pişmiş çamur tabletlere geçirilen Gılgamış'ın serüvenleri destan türünün bütün ana özelliklerini taşır.

Destanların ortak özellikleri vardır. Hepsinde yarı tanrısal nitelikler taşıyan bir ya da birçok kahramandan söz edilir. Destan bu kahramanların yaptıkları üzerine kurulmuştur. Olaylar çok geniş bir coğrafya üzerinde geçer.

Destanların diğer ortak özelliklerini araştırınız.

Sanat eserlerine esin kaynağı olan Gılgamış Destanı, Orhan Asena'nın Tanrılar ve İnsanlar adlı oyununun konusunu oluşturur. Nevit Kodallı, Asena'nın oyunu için hazırladığı sahne müziği üzerine Gılgamış operasını bestelemiştir. Melih Cevdet Anday da Ölümsüzlük Ardında Gılgamış (1981) adlı eserinde bu destandan esinlenmiştir.

ANLAMA YORUMLAMA

1. Okuduğunuz Gılgamış Destanı'ndaki kahramanın sonunda ağlamasını neye bağlıyorsunuz?
2. Başka destanlarla Gılgamış destanını karşılaştırınız.
3. Doğa ile insan arasındaki ilişkiye Gılgamış Destanı'ndan birkaç örnek gösteriniz.
4. Gılgamış'ın hiçbir zaman vazgeçmediği, peşinden koştuğu şey nedir?
5. Gılgamış Destanı'nın esin kaynağı olduğu birkaç eser adını belirtiniz.

KOLLARI BAĞLI ODYSSEUS

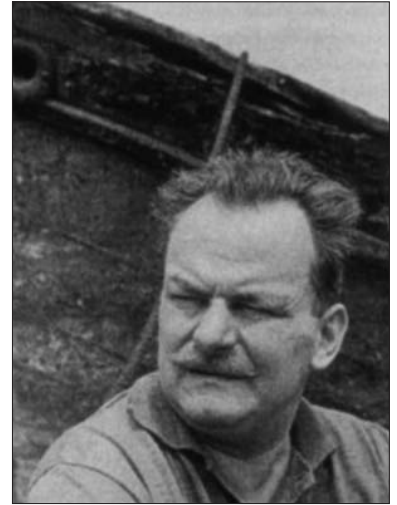
HAZIRLIK

Geçmiş dönemlerdeki destanlardaki olaylardan yola çıkarak yeni eserler üreten Çağdaş Türk edebiyatçılarından birisi de Melih Cevdet Anday'dır.

Melih Cevdet Anday "Kolları Bağlı Odysseus" adlı uzun şiirinde Odysseus'un on yıl aradan sonra ülkesine dönüşünü şiirsel bir dille anlatır bizlere. Türk edebiyatından buna benzer başka çalışmalar biliyor musunuz? Araştırınız.

1

Oysa İthake'yi hiç görmemiştim
 Penelopeia yoktu, Telemakhos da
 Ama İthake kafamda onlardan kurulu idi
 Tanrıçaların en tanrısali
 Kirke'nin bile söyleyemediği
 Bu yolu bulup geçeceğim;
 Ama ne denli güç olursa olsun
 Bilerek varmak istiyorum şimdi
 Sirenlerin ezgilerini dinleyeceğim
 Dedim ve büyük bir mum peteğini
 Tunç hançer ucu ile ezdim çabucak
 Tıkadım kürekçilerin kulaklarını bir bir
 Orta direğe bağlattım kendimi
 Kürekçilerim hasatsız denizi
 Köpürttüler kürekleriyle
 Tez yürüyüşlü gemi gün batarken
 Ulaştı Sirenlerin adasına,
 Yüreğim kopacak gibiydi, ama
 Sirenlerin izi bile yoktu ortada
 Yalnız bir ezgi, ta derinden
 Ta içerimden gelen bir ezgi
 Başladı yavaş yavaş yükselmeye;
 O yabansı, o büyümlü türküleri ben
 Söylüyordum sağır gemicilere
 Yalnız ben duyuyordum sirenleri.
 Kirke, bilge tanrıça, selam sana!
 Sağ salim geçtim kendimi.

Melih Cevdet ANDAY

Melih Cevdet ANDAY

AÇIKLAMALAR

Çağdaş Türk edebiyatının önde gelen adlarından Melih Cevdet Anday “Kolları Bağlı Odysseus’u yazarken çeşitli ozanlardan ve kitaplardan yararlanır. Homeros’un birtakım deyimlerini, benzetmelerini seve seve kullandığının altını çizer.

Batı edebiyatında olduğu gibi çağdaş Türk edebiyatında da destan örneklerine rastlanır. Bunlar klasik anlamda destan olmaktan çok, coşku yaratan konulardaki özellikle de Kurtuluş Savaşı’yla ilgili eserlerdir. Bunlarda kişisel dramlardan çok, geniş halk yığınlarının dramı yansıtılmaya çalışılmıştır. Nazım Hikmet’in Kurtuluş Savaşı Destanı (1940), Fazıl Hüsni Dağlarca’nın Çakır’ın Destanı (1945), İstiklal Savaşı (1951) ve Çanakkale Destanı, Cahit Külebi’nin Atatürk Kurtuluş Savaşı’nda (1952), Ceyhun Atuf Kansu’nun Sakarya Meydan Savaşı (1970), Gülten Akın’ın Maraş’ın ve Ökkeş’in Destanı (1972) bunların başlıcalarıdır. Son yıllarda Türk toplumunun yaşadığı toplumsal-siyasal içerikli dramların, halkın diliyle epik öğelerle donatılmış olarak şiirleştirildiği de görülmektedir. Gülten Akın’ın Seyran Destanı (1979) ile Aras Ören’in Berlin Üçlemesi (1980) buna örnektir. Eski destan ve efsanelerin çağdaş bir yorumla şiirleştirilmiş örnekleri arasında ise N.Y. Gençosmanoğlu’nun Bozkurtların Destanı (1973) adlı eseri ile Melih Cevdet Anday’ın Ölümsüz Ardında Gılgamış’ı (1981) sayılabilir.

ANLAMA YORUMLAMA

1. Okuduğunuz şiirde Odysseus. gemisindeki kürekçilerin kulaklarını niçin mum peteği ile kapatıyor?
2. Gemide sirenleri duyan tek kişi kimdir?
3. Melih Cevdet Anday, “Kolları Bağlı Odysseus” adlı şiirini hangi destandan yola çıkarak yazmıştır?

ÖLÇME DEĞERLENDİRME

1. Destan dönemini belirleyen şartların özelliği nedir?
2. Efsanelerin doğuşu hakkında bilgi veriniz.
3. Birbirinden farklı uygarlıklarda destan döneminin yaşanıp yaşanmadığını açıklayınız.

2. SÖZLÜ EDEBİYAT

KOŞUK

HAZIRLIK

İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı'nda sözlü eserler içinde en yaygın olanlardan biri de koşuktur. Kışın bitimiyle birlikte tabiattaki büyük değişim hepimizi etkileyip güzel bir dünyanın kapılarını açar her bahar.

Tabiat güzelliklerini anlatan şiirlerini okumak sizde nasıl duygular uyandırır? Bu tür konuları işleyen şiirlere verilen adları araştırınız.

**BAHAR KONULU
KOŞUK**

1

Kar buz kamug erüştü
Taglar suvı akıştı
Kökşin bulıt örüşti
Kayguk bolup egrişür

2

Keldi esin esneyü
Kadga tükel üzneyü
Kirdi budun kasnayu
Kara bulıt kükreşür

3

Ay kopup evlenüp
Ak bulut örülenüp
Bir bir üzre öklünüp
Saçlıp suvı enreşür

**GÜNÜMÜZ
TÜRKÇESİYLE**

1

Kar buz tümü eridi
Dağların suları akıştı
Mavi bulut yükseldi
Kayık gibi sallanır.

2

Yel eserek geldi
Tıpkı tipiye benziyor
İnsanlar üşüyerek ürperiyor
Kara bulut kükreşir

3

Ay kopup hâlelendi
Ak bulut yücelendi
Üst üste kümelendi
Saçılıp suyu inleşir.

AÇIKLAMALAR

Koşuk, yazının kullanılmaya başlanmasından önceki sözlü edebiyat döneminin ürünüdür. Okuduğunuz metin ilk kez Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügat'it Türk (Türk Dilleri Sözlüğü) adlı eserinde yazıya geçirilmiştir.

İslâmlık'tan önceki dönemde koşuk, günümüz halk edebiyatındaki koşmanın ilk biçimidir. Şiirde tabiat konusunun işlenmesi Türklerin o dönemde tabiat ile içli dışlı yaşamalarının bir göstergesidir. Göçebelik ve hayvancılıkla sürdürülen dönemde özellikle bahar mevsiminin farklı bir yeri vardı.

Okuduğunuz şiirde baharın gelişiyile birlikte tabiatta ortaya çıkan değişimler çocuksu bir içtenlikle ifade edilmiştir. Karların erimesi, dağların, ovaların çiçekle donanması, havanın ısınması duyarlı bir tabiat şiiri (pastoral) anlayışıyla anlatılmıştır.

Bozkır kültüründe hayvancılık ve tabiat arasında önemli bir ilişki vardır. Şiirde baharın gelişiyile birlikte duyulan yaşama sevincinde bu ilginin etkisi var mıdır?

Şiirin nazım türü koşuktur.

Bugünkü halk edebiyatında koşma adı verilen aşk, tabiat konularını işleyen şiir türünün ilk örneklerindedir.

Uyak düzeni şöyledir:

.....	a	Her dördlüğün ilk üç dizesi kendi arasında; son dizeleriye ilk dördlüğün son dizesiyle uyaklıdır.
.....	a	
.....	a	
.....	b	
.....	c	Şiirin ölçüsü hece ölçüsüdür. Duraklar ise 4+3'tür.
.....	c	Sanatsız ve yalın bir dil kullanılan şiirde benzetmelerin yanı sıra üçüncü dördlükte "bulutun inleyerek çıktığı" söylenerek kişileştirme yapılmıştır.
.....	c	
.....	b	
.....	b	
.....	ç	Tabiatın baharla birlikte canlanışının verdiği duygu ve düşünceler coşkulu bir dille anlatılmıştır.
.....	ç	
.....	ç	
.....	b	

ANLAMA YORUMLAMA

1. Okuduğunuz şiirde bugün aynı olan ve söylenişi değişmiş sözcüklere rastlıyor musunuz? Örnek veriniz.
2. Doğadaki ani değişim nasıl anlatılıyor?
3. Şiiri dil ve anlatım yönünden inceleyip ölçü ve uyaklarını gösteriniz.

SAGU

HAZIRLIK

Eski Türk edebiyatında olduğu gibi halk edebiyatında da ölen kişinin ardından onun yiğitliklerini, iyiliklerini ve erdemlerini anlatan şiirler yazıldığını biliyorsunuz.

Bu tür şiirlere ne ad verildiğini araştırınız.

ALP ER TUNGA SAGUSU

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

1
Alp Er Tunga öldi mü
Issız ajun kaldı mu
Ödleک öçin aldı mı
Emdi yürek yırtılır

2
Ödleک yarag közetti
Ogrı tuzak uzattı
Begler begin azıttı
Kaçan kalı kurtulur

1
Alp Er Tunga öldü mü
Geçici dünya kaldı mı
Felek öcünü aldı mı
Şimdi yürek yırtılır

2
Felek fırsat gözetti
Gizli tuzak uzattı
Beyler beyini şaşırıttı
Kaçan nasıl kurtulur

Divan-ı Lügat'it Türk

AÇIKLAMALAR

İslamlık'tan önceki dönemde ağıt, yas şiiri anlamına gelen sagu herkes tarafından sevilen kimselerin ölümüne duyulan üzüntüyü ifade eden şiirlerdir. Kopuz çalınarak söylenirdi. Eski Türklerde ölünün arkasından üzüntünün gösterilmesi bir gelenektir. Hakanlar öldüğünde yağ adı verilen büyük bir yas töreni yapılırdı. Bu törenlerde ozanlar, sığıtçı adı verilen ağıtçılar güzel sözlerle ölen kişinin niteliklerini dile getiren ağıtlar söylerlerdi.

Okuduğunuz sagu, İranlı Firdevsi'nin Şehname adlı ünlü destanında Efrâsiyâb adıyla anılan Alp Er Tunga için yakılan ağıttır. Alp Er Tunga'nın Türkler arasında çok sevilen bir hükümdar olduğu anlaşılmaktadır.

Toplumlar daha çok hangi insanların ölümün üzülmürleri? Niçin?

Halk şiirimizin temel özelliklerini taşıyan sagu her dördlüğün ilk iki üç dizesi kendi arasında, son dizeleri ise ilk dördlüğün son dizesiyle uyaklıdır.

.....	a	c
.....	a	c
.....	a	c
.....	b	b

Şiirin ölçüsü hece ölçüsüdür. Duraklar 4+3'tür.

1. dördlükte, ağıtçı, sürekli soru sorarak soru sorma sanatını kullanıyor ve Alp Er Tunga'nın ölümü karşısındaki şaşkınlık duygusunu kuvvetlendiriyor. Bu dördlükte ağıtçı, Alp Er Tunga'nın öldüğünü, evrenin kaldığını ve feleğin öcünü aldığını bildiği hâlde bilmiyormuş gibi hareket ediyor. Ağıtçı feleğin öcünü alıp almadığını sorarak kişileştirme yapıyor. Öç almayı feleğe yüklüyor.

2. dördlükte, kişileştirme sanatı insana has olan "fırsat gözetme", "tuzak hazırlama" özelliği zamana yöneltiliyor.

Şiirin dili içtendir. Çok eski bir sözcük olan "ajun" sözcüğü dışında yabancı sözcük, dil bilgisi ögesi ya da söz dizimi görülmemektedir. Tasvirler oldukça canlı tutulmuştur. Alp Er Tunga'nın ölümünden duyulan acı dinleyenlere ustalıkla duyurulmuştur.

ANLAMA YORUMLAMA

1. Ardından duyulan büyük acının dile getirildiği Alp Er Tunga'nın özellikleri nelerdir?
2. Okuduğunuz "sagu"daki "Emdi yürek yırtılır" sözünü açıklayınız.
3. Alp Er Tunga'nın ardından sagu söylenmesinin nedenini belirtiniz.

SAV

HAZIRLIK

Sav, gözlem ve uzun deneyimlerden süzülen duygu ve düşüncelerin özlü bir anlatımıdır.

Günümüzde sav yerine atasözü kullanılmaktadır.

Savların bir özelliği de akılda kolayca kalmaları, dilden dile aktarılmaıdır. Orhun Abideleri'nde Türk atasözlerinin en eski örneklerine rastlıyoruz.

Yüzyıllara meydan okuyan bu sözlerin varlıklarını koruyabilmelerinin nedenini hiç düşündünüz mü? Araştırınız.

SAV ÖRNEKLERİ

1. Biş ernek tüz ermes.
2. Tegirmende toğmış sıçgan kök kökreginge korkmas.
3. Yırak yir savın arkış keltürür.
4. Aç ne yimes tok ne times.
5. Ağılda oğlak bolsa arıkda otı biter.

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

1. Beş parmak düz olmaz.
2. Deđirmende doğmuş sıçan gök gürültüsünden korkmaz.
3. Uzak yerin haberini kervan getirir.
4. Aç ne yemez, tok ne demez.
5. Ağılda oğlak doğsa, ırmakta otu biter.

Kaşgarlı Mahmud
Divan-1 Lügat'it Türk

AÇIKLAMALAR

Savlar, günümüzdeki adıyla atasözleri, Türk ulusunun uzun geçmişi boyunca biriktirdiği hayat deneyimlerini içeren özlü sözlerdir. Geçmişteki kuşakların yüzyıllar boyunca edindiği deneyimleri, gelecek kuşaklara aktardıkları birer miras olarak da düşünülebilir. Türklerin en eski savları Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat'it Türk adlı eserindedir.

Aradan yaklaşık bin yıl geçmesine karşın yukarıdaki sözlerin insanlara yol göstermelerinin nedeni ne olabilir?

Savlar, Türklerin hayat anlayışları konusunda birçok ipucu içerirler.

Divan-ı Lügat'it Türk'teki açıklamaya göre sav, "söz, haber, salık, mektup, risale, atalar sözü, darb-ı mesel, kıssa, hikâye, tarihsel şeyler" anlamına gelir.

Savlar dil bilgisi yönünden bağımsız cümlelerdir. Kimi savlarda da ölçülü ve uyaklı söyleme gözetilmiştir.

Savların en belirgin özellikleri, anahtar sözcüklerin daha geniş anlamlarda yani mecazlı olarak kullanılmalarıdır.

Verilen örneklerde hangi tarz öğütlerde bulunulmuştur?

ANLAMA YORUMLAMA

1. Okuduğunuz savlardan günümüzde bile değişmeden kullanılan sözler hangileridir?
2. Savlardaki anlam ve anlatım gücü eski Türklerin edebiyat alanındaki güçlerinin bir göstergesi olabilir mi?
3. Savlar içinde sosyal yaşamla ilgili olanları gösteriniz.

ÖLÇME DEĞERLENDİRME

1. Sagu, koşuk ve savlardaki söz sanatları hangileridir?
2. Destan dönemindeki şiirlerin ortak teması nedir?
3. Destan dönemindeki yaşamla eserler arasında nasıl bir ilişkiden söz edebiliriz?
4. Eski Türklerde şairlere ne ad veriliyordu, bunların toplumdaki görevleri nelerdi?

YARATILIŞ DESTANI

HAZIRLIK

En eski Türk destanları içinde Yaratılış Destanı'nın önemli bir yeri vardır.

Bu destanı okurken sanki farklı bir zaman dilimine doğru gizemli bir yolculuğa çıkmış gibi oluruz.

Yaratılış Destanı'nı diğer Türk destanlarıyla karşılaştırdığımızda nasıl bir sonuç elde ederiz?

Daha hiçbir şey yokken Tanrı Kayra Han'la uçsuz bucaksız su vardı. Kayra Han'dan başka gören, sudan başka görünen yoktu. Ay, yıldızlar, gök ve toprak yaratılmamıştı. Bütün tanrıların en büyüğü, varlıkların başlangıcı, insanoğullarının da ilk atası, Tanrı Kayra Han'ın bu sade sudan alemde canı sıkılıyordu. O, yalnızlık içinde düşünürken suda bir dalga belirdi. Ak Ana denilen bir kadın hayali görünerek Tanrı'ya "Yarat!" dedi yine suya gömüldü.

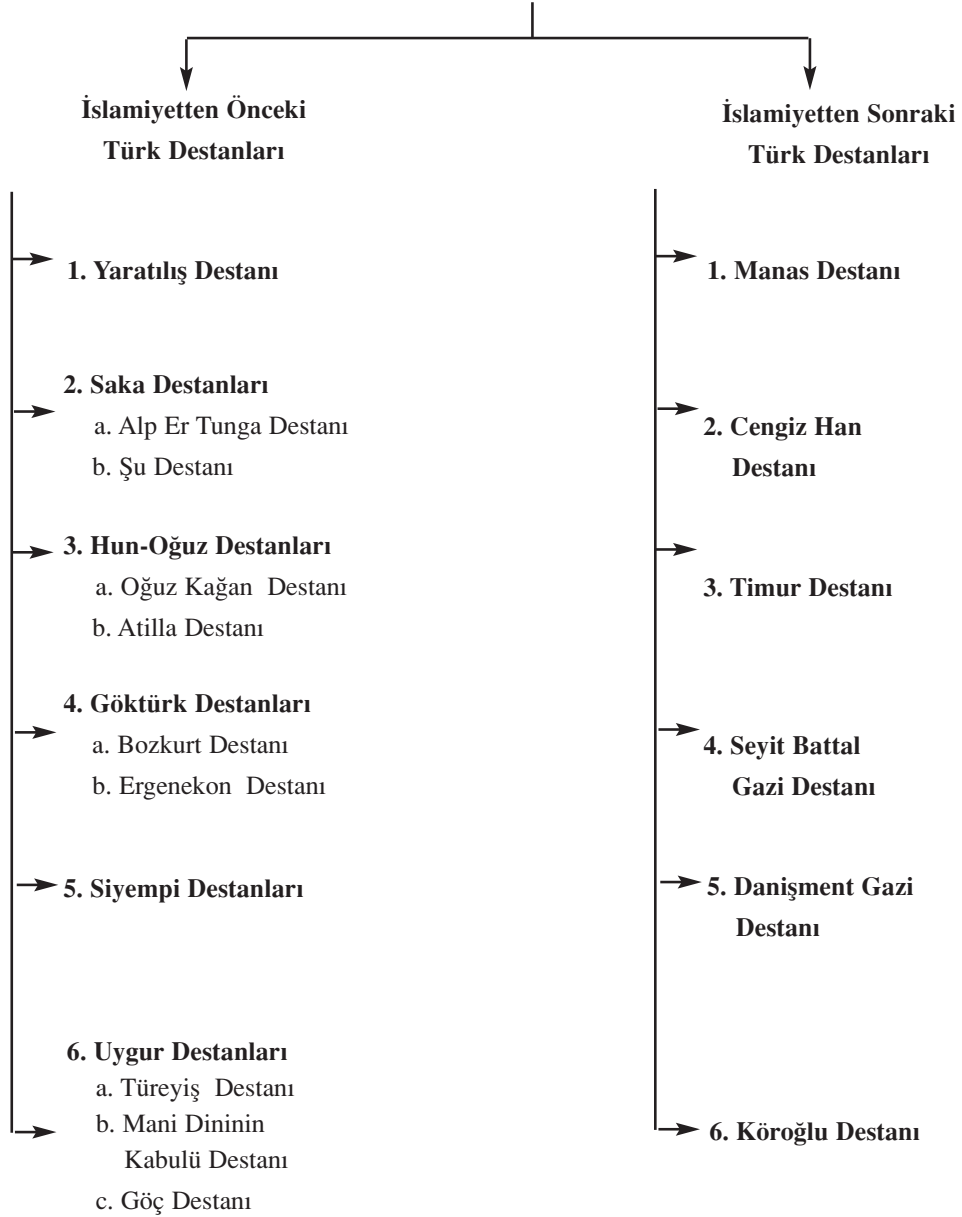
Tanrı Kayra Han, şimdi on yedinci kat gökten kainatı idare etmektedir.

AÇIKLAMALAR

En eski Türk destanlarının tarihsel sınıflandırması içinde başta Yaratılış Destanı gelir. V. Radlov tarzından yazıya geçirilmiştir ve Altay Türkleri arasında günümüzde de söylenmektedir.

Türk destanlarını şöyle gruplandırabiliriz:

TÜRK DESTANLARI

ANLAMA YORUMLAMA

1. Yaratılış Destanı'nı okuduğumuzda onun ilk destanlarımızdan olduğunu nasıl anlıyoruz?
2. Yaratılış Destanı kim tarafından okunup yazıya geçirilmiştir?
3. Belli başlı Türk destanları nelerdir? Genellikle bu destanların konusu nedir?

GÖÇ DESTANI

HAZIRLIK

Uygur ülkesine bereket ve mutluluk veren Kutlu Dağ'ın Çinliler tarafından parça parça sökülüp taşınmasıyla bozulan Uğur (tılsım) sonucu ülkede görülmemiş bir kıtlık başlar. Yaşam çekilmez hâle dönüşür. Bunun üzerine Uygur Türkleri, güney batıya göç ederler.

Zorlu göçün sonunda Türkler, Beş Balık şehrinin bulunduğu yere gelip orada yeniden kendilerine yurt kurarlar.

Göç temasına destanlarda sıkça rastlanmasının nedenini araştırınız.

Çinliler kayanın etrafına odun yığıp ateş yaktılar. Taşı iyice kızdırdıktan sonra üzerine keskin sirke dökerek parçaladılar. Parçaları arabalara yükleyip birer birer Çin'e götürdüler. Bu büyük olay oldu. Vatandaki bütün kuşlar, hayvanlar, kendi dilleriyle bu kayanın gidişine ağladılar. Yedi gün sonra da Tigin öldü. Memleket felaketten kurtulamadı. Halk rahat yüzü görmedi. Irmaklar kurudu. Göllerin suyu tükendi. Toprak çatladı, yiyecek vermez oldu. Yurtlarını bırakıp göçmeye başladılar. Nihayet Beş Balık'ın bulunduğu yere geldiler. Uygurlar burada durup beş mahalle (beş şehir) yaptılar. Adını Beş Balık koydular. Burada yaşayıp çoğaldılar.

AÇIKLAMALAR

Göç Destanı'nda inamış, toprak, vatan anlayışı ve devlet idaresi yönünden ilgi ekici önemli çizgiler vardır. Vatandan bir parça taş vermeye kalkmanın zamanla bütün yurdu yok edebilecek bir başlangıç olabileceği vurgulanıyor.

981 yılında Uygur İli'ne gelen Çin elçisi yazdığı sefaretnamesinde büyük surlarla çevrili bakımlı şehirler gördüğünü, güzel kanallarla sulanan üzüm bağları, mısır buğday tarlaları ve yolların kenarında kavak ağaçlarının sıralandığına dikkat çeker.

Destanlar, kahramanların başından geçen olağanüstü olayları törensel bir üslupla anlatan ve genellikle birkaç bölümden oluşan uzun manzum eserlerdir. Bilinen en eski edebiyat türlerinden biridir.

Bütün büyük destanlar, bir kavmin ya da ulusun dünyada kendine bir yurt bulma, kimlik edinme çabalarını dile getirir.

Destanlar iki öbekte toplanabilir: Birinci öbekte yazının henüz bulunmadığı ya da yaygınlaşmadığı bir kültürde doğan ve ancak kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarıldıktan sonra yazıya geçirilen Gılgamış ve İlyada gibi anonim destanlar yer alır. Belirli bir yazar tarafından eski örneklerle uygun olarak kaleme alınmış eserler ise edebî destan olarak nitelendirilir.

Kısaca bir milletin doğal destanı olabilmesi için o milletin tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, istilalar, yeni coğrafyalarda vatan kurma gibi kuşaklarca halkın hafızasında yer edecek olayların bulunması gerekmektedir.

Türk destanlarından hayal ve mesal öğeleri çıkarıldığında geriye o dönemlerin tarihi kalır. Ayrıca güzel sanatların gelişmesini sağlayan bir birikim vardır. Tarih boyunca şairler, ressam, sanatçılar eserleri için gerekli olan malzemeyi mitoloji ve destanlardan almışlardır.

Türk destanlarında savaş, göç, ışık, ağaç, maden isimleri Bozkurt, kadın, at, taş, su sevgisi; ak saçlı bilge ihtiyarlar, müzik; gelenek; görenekler; devlet yönetimi önemli bir yer tutmaktadır.

ANLAMA YORUMLAMA

1. Çinliler kayayı parçalayıp niçin yurtlarına götürüyorlar?
2. Kayanın götürülüşüne kimler üzüldü ağlıyor?
3. Kayanın Türk yurdundan götürülüşünden sonraki gelişmeler nelerdir?
4. Göçten sonra Türkler hangi şehre gelip yerleşiyorlar?

ERGENEKON DESTANI

HAZIRLIK

Ergenekon Destanı, 13. yüzyıl Moğol tarihçisi Reşîdüddîn tarafından yazıya geçirilmiştir.

Ebü'l-Gazi Bahadır Han, 17. yüzyılda yazdığı Şecere-i Türk adlı eserinde Ergenekon Destanı'na yer vermiştir.

Ergenekon Destanı'nda Hun birliğinin dağılmasından sonra Altay Dağları tarafına göç eden Göktürklerin zorlu mücadelesi anlatılır.

Tarih bilgilerinizden faydalanarak Kurtuluş Savaşı'nın ateşten günlerini anlatınız.

Dört yüz yıl sonra Ergenekon'da kendileri ve sürüleri o kadar çoğaldılar ki sığmadılar. Dediler ki atalarımızdan işittik Ergenekon'un dışında geniş yerler, güzel yurtlar olmuştur. Bizim yurdumuz eskiden o yerlerde imiş. Göçüp çıkalım. Hepsi bu sözü beğenip çıkmaya yol izlediler, bulamadılar. O zaman bir demirci dedi ki “Burada bir demir madeni var. Yalın kata benziyor. Şunun demirini eritsek bir yol olurdu”. Varıp o yeri gördüler. Bu sözü de beğendiler. Dağın geniş yerine bir kat odun bir kat kömür dizdiler. Dağın üstünü arka yanını beri yanını doldurduktan sonra yetmiş deriden körük yapıp yetmiş yerde kurdular. Ateşleyip körüklediler.

Tanrının gücü ile ateş kızdıktan sonra demir dağ eriyip akıverdi. Yüklü deve çıkacak kadar yol oldu. O günü, o ayı, o saati belleyip dışarı çıktılar. O günden beri Göktürklerde âdet olmuştur. O günü bayram sayarlar. Bir parça demiri ateşe salıp kızdırırlar. Önce Han, bunu kıskaçla tutup örse koyar, çekiçle döver, ondan sonra beyler de öyle yapar. Bugünü mukaddes bilirler.

Ebü'l- Gazi Bahadır Han
Şecere-i Türk

AÇIKLAMALAR

Maden işlemek, demirden en iyi çelikten silahlar yapmak, eski Türklerin gurur duydukları bir sanattı. Göktürklerin demirden bir taş eritmeleri, bunu yapan kahramanlarını da demirci sözüyle ebedileştirmeleri önemli bir öğedir. Demircilik sayesinde tutsaklıktan kurtulduklarına inanmışlardır.

Ulusların, yiğitlerin çok eski çağlardaki savaşlarını, başlarından geçeneri anlatan manzum eserler olan destanlar geçmiş ile günümüzü birbirine bağlar. Geçmişten kuvvet, heyecan ve yaşama gücü kazanılmasını sağlar.

Destanlarda tasvir, portre, hikâye, diyalog, hitabe çokça bulunur. Henüz yazının olmadığı dönemlerde ortaya çıkan destanlar doğal ve yapma olarak ikiye ayrılır. İlyada, Odysseia, Kalevela, Şehname destanları yapma; Oğuz Kağan, Ergenekon, Göç, Manas destanları doğaldır. Eflâtun Cem Güney'e göre destanlar ulusumuzun binlerce yıl önceki hayatlarını inanış ve davranışlarını dile getiren birer tablodur.

Destanlarda genellikle olağanüstü olaylar ve varlıklara yer verildiğini biliyorsunuz. Ergenekon Destanı'nda böyle olaylara ve varlıklara yer verilmesinin nedenini açıklayınız.

ANLAMA YORUMLAMA

1. Türkler, Ergenekon'dan niçin çıkıyorlar?
2. Ergenekon'dan çıkmak için nasıl bir yol buluyorlar?
3. Ergenekon'dan çıktıkları günü niçin bayram olarak kabul ediyorlar?
4. Okuduğunuz metni destan yapan özellikler nelerdir?

OĞUZ KAĞAN DESTANI

HAZIRLIK

Destanlar, ulusların yaşamlarındaki unutulmaz olayları içine olağanüstü öğeler de katarak anlatır. Binlerce yıllık bu tarih içinde yaşanan kahramanlık, savaş, göç, felaket, doğal afetler gibi iz bırakan olaylar destanların vazgeçilmez konularıdır.

Oğuz Kağan Destanı, halkın yöneticilerden beklentilerini yansıtır.

Devlet adamları sizce ne tür özellikleri taşımalıdır?

“Gün, Ay, Yıldız! Tan yönüne sizler varın! Gök, Dağı, Deniz! Gece, batı yönüne sizler varın.” dedi. Ondan sonra üç tanesi tan yönüne vardılar. Üç tanesi de batı yönüne vardılar. Gün, Ay, Yıldız çok avlar, çok kuşlar avladıktan sonra, yolda bir altın yay buldular. Aldılar, babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, dahi yayı üçe böldü. “Ey büyük oğullarım. Yay sizlerin olsun. Yay gibi, okları göğ atın!” dedi.

Gene ondan sonra Gök, Dağ, Deniz çok avlar, çok kuşlar avladıktan sonra yolda üç gümüş ok buldular. Aldılar, babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, dahi okları üçe böldü. Dahi söyledi ki “Ey küçük oğullarım, oklar sizlerin olsun. Yay oku attı. Sizler oklar gibi olun.” dedi.

Gene ondan sonra Oğuz Kağan ulu kurultay çağırdı. Nökerlerini, halkını buyruk verip çağırttı. Onlar gelip birbirlerine danışıp oturdular.

Sağ yanda Bozoklar oturdu

Sol yanda Üçoklar oturdu

Kırk gün kırk gece yediler, içtiler, sevindiler. Ondan sonra, Oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verdi.

Oğuz Kağan Destanı

W. Banq- Reşit Rahmeti ARAT

AÇIKLAMALAR

Oğuz Kağan Destanı, 13. yüzyıl ile 14. yüzyıl başlarında yazıya geçirilmiştir. Destanda Oğuz Kağan'ın doğumu, üstün nitelikleri, askeri başarıları, ölümünden önce devletini oğulları arasında paylaşırması anlatılır. Düşünce ve prensiplerini çevresinde toplanan Türk beylerine benimseterek döneminde çok ileri bir toplum yapısı oluşturduğu kabul edilmektedir. Bu törelerin Osmanlı padişahlarına kadar ağızdan ağıza geldiği söylenir. Osman Gazi'nin oğluna verdiği öğüt, bu geleneğin en önemli belgelerinden sayılır.

Oğuz Kağan Destanı, İlhanlılar döneminde tarihçi Reşidüddin tarafından yazıya geçirilmiştir.

Anonim olan destanlar genellikle manzumdur. Az olmakla birlikte nazım-nesir karışık olan destanlar da vardır.

Destanlar üç safhada oluşurlar:

1. Doğuş Safhası: Toplum hayatında iz bırakan tarihi veya sosyal olaylar ve bu olaylar içinde üstün niteliklerle yükseltilmiş efsanevi kahramanlar rol oynar.

2. Yayılma Safhası: Bu olaylar sözlü gelenek yoluyla ağızdan ağıza, nesilden nesile geçer.

3. Derleme ve Yazıya Geçme Safhası: Güçlü bir şair, bu olayları bir bütün hâlinde toplar, manzum olarak yazıya geçirir. Çoğu zaman kimin tarafından yazıya geçirildiği bilinmez.

Oğuz Kağan her şeye yalnız kendisi mi karar veriyor? Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal'in savaşı bir meclisle birlikte yönetmesiyle bu durum arasında bir ilişki olabilir mi?

ANLAMA YORUMLAMA

1. Okuduğunuz metindeki destan özelliklerini bulunuz.
2. Destanda abartılı bulduğunuz yerleri gösteriniz.
3. Oğuz Kağan, bir destan kahramanı sayılabilir mi? Niçin?
4. Destan metnini dil ve biçim açısından inceleyiniz.

ÖLÇME DEĞERLENDİRME

1. Destanlar nasıl meydana getirilmiştir? Örneklerle açıklayınız.
2. Türk destanlarını gruplandırınız.
3. Destanlardaki kahramanların işlevlerini belirtiniz.
4. Destanların temaları hangi öğelerden oluşmaktadır?
5. Türk destanlarını diğer kültürlerin destanlarıyla tema ve kişiler yönünden karşılaştırınız.
6. Destanların Çağdaş Türk Edebiyatına yansımalarını birkaç örnekle gösteriniz.

3. YAZILI EDEBİYAT

GÖKTÜRK YAZITLARI

HAZIRLIK

Türkçenin zenginliğini ve benzersiz, anlatım gücünü ortaya koyan metinlerden biri de 8. yüzyılda dikilen Göktürk Kitabeleridir. Çok gelişmiş bir dil ve edebiyat ürünü olan bu metinler dil, kültür, ahlak ve töreleri dile getirmesi yönüyle büyük bir önem taşırlar.

Tarihi eserlerin ve kültürel birikimlerin yaşamımızdaki yerini, önemini araştırınız.

KÜL TİĞİN YAZITI

Doğu Yüzü

Günümüz Türkçesiyle

Üstte mavi gök (yüzü), altta (da) kara yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğulları yaratılmış. İnsanoğullarının üzerine (de) atalarım, dedelerim, Bumin Hakan (ve) İstemi Hakan (hükümdar olarak) tahta oturmuş. Tahta oturarak Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler.

Dört bucak hep düşman imiş. Ordular sevkederek dört bucaktaki halkları hep almış, hep (kendilerine) bağımlı kılmışlar. Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüşler. Doğuda Kingan Dağları'na kadar, batıda Demir Kapı'ya kadar (halklarını) yerleştirmişler. (bu) İki (sınır) arasında pek örgütsüz (ve düzensiz yaşayan)

Göktürkleri düzene sokarak öylece hüküm sürerler imiş (onlar). Akıllı hükümdarlar imiş, cesur hükümdarlar imiş; (emirleri altındaki) kumandanları da akıllı imişler şüphesiz, cesur imişler şüphesiz. Beyleri de halkları da barış ve uyum içinde imişler şüphesiz. Onun için devleti öylece yönetmişler şüphesiz, devleti yönetip yasaları düzenlemişler. (sonra) Kendileri öylece vefat etmişler. (cenaze törenlerine) Yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda, gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtyalar, Tatabılar...bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar. (onlar) Onca ünlü hükümdarlar imiş. Ondan sonra, erkek kardeşleri hükümdar olmuşlar şüphesiz, oğulları hükümdar olmuşlar şüphesiz. Ondan sonra erkek kardeşleri, ağabeyleri gibi yaratılmamış şüphesiz, oğulları babaları gib yaratılmamış şüphesiz. Akılsız hakanlar tahta oturmuş şüphesiz, kötü hakanlar tahta oturmuş şüphesiz. (onların) Kumandanları da akılsız imişler şüphesiz, kötü imişler şüphesiz.

Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatici olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine düşürdüğü için beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için, Türk halkı, kurduğu devletini elden çıkarıvermiş, tahta oturduğu hakanını kaybedivermiş. (bu yüzden) Çin halkına, bey olmağa layık erkek evladı kul oldu, hanım olmaya layık kız evladı (da) cariyeye oldu. Türk beyleri Türk unvanlarını bıraktı; Çinlilerin hizmetindeki (Türk) beyleri, Çin unvanları alarak Çin hakanına tabi olmuşlar. Elli yıl hizmet etmişler. Doğuda gün doğusunda Bükli hakanına kadar sefer edivermişler, batıda demir Kapı'ya kadar sefer edivermişler, Çin hakanı için (böylece) fetihler yapmış ülkeler almışlar. Türk halkı şöyle demiş: “Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi merde? Kimin için ülkeler fethediyorum?” der imiş. “Hakan sahibi (bir) halk idim, hakanım nerde? Hangi hakana hizmet ediyorum?” der imiş. Böyle deyip Çin hakanına düşman olmuş.

Düşman olmuş, (fakat) kendini düzene sokup (iyi) örgütlenememiş, yine (Çinlilere) bağımlı olmuş. (Çin halkı) Bunca hizmet ettiğini düşünmeden “Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim.”, der imiş. (Türk halkı) Yok olmak üzere imiş. Yukarıdaki Türk Tanrısı (ve) Türk kutsal yer ve su (ruhları) şöyle yapmışlar. Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İltiş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar, muhakkak ki babam hakan on yedi adamla baş kaldırmış, (İltiş) baş kaldırıyor diye haber alıp şehir dekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehire) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. Tanrı güç vermiş (olduğu) için, babam hakanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları (da) koyun gibi imiş. Doğuya (ve) batıya sefer edip (adamı) toplamış (ve) yığmış, (sonunda) hepsi yedi yüz kişi olmuşlar. Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı. Türk gelenek ve göreneklerini bırakmış halkı, atalarının dedelerinin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş.

Orhon Yazıtları

Prof. Dr. Talât TEKİN

AÇIKLAMALAR

Orhun Yazıtları, bir başka deyişle Göktürk Kitabeleri, tarihte “Türk” sözcüğünün geçtiği ilk metinlerdir. Göktürk devleti Bumin Kağan önderliğinde 552’de kuruldu. Türkler Göktürk adını hakim oldukları toprakların büyüklüğü ve enginliği nedeniyle aldılar.

Orhun Yazıtları, Göktürk İmparatorluğunun en parlak dönemini yaşadığı Bilge Kağan’ın hükümdarlığı sırasında dikilmiş yazıtlardır. Bu anıtlar dilimizin en eski yazılı metinleridir. Türk dili tarihi açısından önemli belge niteliği taşıyan yazıtların en önemlileri Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan adına dikilmiş olanlardır. Bunlardan Tonyukuk anıtı, vezirin kendisince 725’te Kül Tigin’inki Bilge Kağan’ca 732’de ve Bilge Kağan’inki de onun oğlunca 735’te dikilmiştir.

Kendi anıtında vezir Tonyukuk anı türünün ilk ve en güzel örneklerinden birini vererek kendi yaşam öyküsünün yanı sıra, Türklerin tarihinden bir bölümü kişisel bir anlatımla ortaya koymaktadır. Bilge Kağan anıtının birçok yeri Kül Tigin’inkiyle benzerlik göstermekte, anlatılanlara Kül Tigin’in ölümünden sonraki olaylar da eklenmektedir.

Eski Çin kaynakları dışında Orhun Yazıtları’ndan ilk söz eden kaynak, 13. yüzyılda tarihçi Cüveyni’nin Tarih-i Cihanküşa adlı kitabıdır.

Bütün dünyanın ilgisini çeken bu taşlardaki metinler 1893’te Danimarkalı bilgin Wilhelm Thomsen’in önce “tenri”, “Türk” ve “Kül Tigin” sözcüklerini sonra da bütün yazıları çözmesiyle okundu.

Orhun Yazıtları, Türkiye’de ilk kez Arap harfleriyle Necib Asım tarafından yayımlandı. Metinler üzerinde Hüseyin Namık Orkun, Talat Tekin, Muharrem Ergin vb. çalıştı.

Anıtların altını çizdiği iki ana düşünce, “düşmanları yenip ülkeyi büyütme” ve “bilgili, iyi olmanın devleti ve ulusu yükselteceği”dir. Yazıtlarda Göktürklerin yayıldığı coğrafyanın sınırları dönemler içinde çizilmektedir. Bu yönüyle Göktürk yazıtları, tarihçiler açısından ilk elden yazılı kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Okuduğumuz yazıtın metninin, bir önderin ulusuna seslenişi, ona hesap veriş ve önerilerde bulunuşuna bakılarak biçim yönünden söylev (nutuk) olduğunu söyleyebiliriz. Tonyukuk anıtında anı özellikleri görüldüğünü daha önce söylemiştik. Anıtlardaki metinlerin sözlü ürünlerin aksine, değişmeden günümüze kadar ulaşması dil tarihi yönünden çok önemlidir.

Orhun Yazıtları’nın dilini incelediğimizde kimi sözcüklerin az çok günümüzde kullanılan biçimlerde olduğunu (gök, il vb.), kimi sözcüklerin biçim değişikliğine uğradığını görürüz. Kimi sözcükler de günümüzde unutulmuş, yerlerine başka sözcükler türemiştir (idi ok: hükümdar).

Yazıtlarda Türkçe’nin söz dizimi günümüzdeki şekliyle özne-tümleç-yüklem biçimindedir.

Göktürk tarihini anı biçiminde kaleme alan Bilge Tonyukuk anıtının anlatımıyla

Yollug Tigin'in anlatımı farklıdır. Tonyukuk'un dili daha yalın, konuşma diline yakın, atasözleriyle desteklenmiş net bir söyleyişi ve kısa cümlelerden oluşur.

Okuduğunuz Kültigin Yazıtı'nın Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'u ile benzer yanları var mıdır? Araştırınız.

Türkler, 5. ve 9. yüzyıllar arası yazılı edebiyat olarak adlandırdığımız dönemde Göktürk, Uygur, Mani ve Sogut alfabelerini kullanmışlardır. Göktürk ve Uygur alfabeleri en yaygın olanlardır. Göktürk alfabesinde 38 harf bulunur. Bunlardan 4'ü ünlü, 8'i bitişik, 26 tanesi ünsüzdür. Göktürk yazısı sağdan sola doğru ya da yukarıdan aşağı doğru yazılır. Harflerde kalın ünlüler ile ince ünlülerde farklı işaretler kullanılır.

Uygur alfabesinde ise 14 harf bulunmaktadır. Harfler sözcüğün başında ortasında veya sonunda oluşuna göre şekiller alır. Çıkış noktaları birbirine benzeyen sesler aynı harfle gösterilir. b, p, f, g, h, o, v, ö, ü gibi seslerde tek harf kullanılmıştır. Uygur alfabesindeki harflerin birbirine çok benzemesi yazma ve okuma sırasında zorluk çıkarmaktadır.

Türkler İslamiyet'ten önce hangi alfabeleri kullandılar? Bu alfabelerin özellikleri nelerdir?

ANLAMA YORUMLAMA

1. Bilge Kağan, Türk birliğini dağılmaktan kurtarmak için neler yapmıştır?
2. Metinde Türklerin dağılıp yok olmasıyla ilgili hangi nedenler gösterilmiştir?
3. Göktürk Kitabeleri'nin dikiliş amacı nedir?
4. Bilge Kağan, Türk beylerine ve halkına hangi öğütleri vermektedir?

UYGUR METİNLERİ KALYANAMKARA VE PAPAMKARA

HAZIRLIK

Günümüzden yaklaşık 1300 yıl önce yazılan “Kalyanamkara ve Papamkara” adlı metni anlamlı buluyor musunuz?

Başka Uygur metinlerini de bulup okumaya çalışınız.

Resim 4. Uygur abecesinin ikinci örneği

Birinci satır											
X	T	Y	Q	B	X	L					
2 ²	Y	Y	Y ²	Qk	R ¹	S ²					
(yarım kalmış L1 olmalı!)											
İkinci satır											
H	T	Y	Q	B	H	D	L	Y			
2 ²	Y	Y	Y ²	Qk	R ¹	RT	S ²	N ²	S ¹		
7	t	1-1	a-e	y	wk	r	rt	wk	n ²	e	
Üçüncü satır											
Q	H	T	Y	Q	B	H	D	L	Y	X	Y
2 ²	Y	Y	Y ²	Qk	R ¹	R ¹ T ²	L ¹	S ²	N ²	S ¹	Y
2 ²	Y	Y	Y ²	Qk	R ¹	R ¹ T ²	L ¹	S ²	N ²	S ¹	Y
k	t	1-1	a-e	y	Qk	r	rt	l	wk	n ²	e

O sığırtmaç, bir kopuz isteyip getirip prene verdi. Oradan onu götürüp şehrin ortasında kavşakta büyük kalabalığın arasına oturttu, prens kopuz çalmakta çok ustaydı. Eli kopuz çalarak, ağzı şarkı söyleyerek oturdu. Ülke halkı tümüyle başına toplandı, şarkısına hayran kalarak ona acıyıp ağlayarak etrafını doldurup duruyorlardı. Ayrıca o ülkede ne kadar sefil dilenci varsa hepsi orada toplandı. Prens orada beş yüz dilenciye besledi. Hepsi mutlu oldu.

Prens Kalyanamkara ve Papamkara

Hüseyin Namık ORKUN

Hikâyesinin Uygurcası

AÇIKLAMALAR

Kalyanamkara ve Papamkara masalı, daha önce şiir dili söylev dili, olarak ne kadar ince zengin bir sanat dili olduğunu gördüğümüz Eski Türkçe'nin başka bir yönünü göstermektedir. Yinelemeler ve duygu yüklü sözler metne şiir havası vermektedir. Cümleler kısadır. Cümle yapısında bazen öznenin değiştiği görülür. Sanatsal anlatımın göstergesi olarak yer yer benzetmelere, eğretilmelere ilginç deyimlere yer verilmektedir.

Kalyanamkara ve Papamkara adlı Uygur masal metnindeki prensin davranışını anlamlı buluyor musunuz?

Türk edebiyatının en önemli eserlerinden olan Kalyanamkara ve Papamkara iyi düşünceli prensle kötü düşünceli prensin adlarıdır. Eserin aslı Sanskritçedir. Dinsel masal niteliği taşıyan metinde asıl anlatılmak istenen Budizm'dir.

Hemen her konunun işlendiği göz kamaştırıcı yazılı bir edebiyatın ortaya çıktığı Uygur döneminde dil oldukça zenginleşmiştir. Metindeki eş anlamlı sözcükler dikkat çekicidir. İkillemelere çokça yer verilmiştir. Yabancı kökenli sözcükler Türkçe söyleyişe uydurulmuştur.

ANLAMA YORUMLAMA

1. Yukarıdaki metinde prens ne yapmaktadır?
2. Dilenciler niçin mutlu oluyorlar?
3. Okuduğunuz metnin dil ve şekil özelliklerini söyleyiniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Yazılı edebiyatın en önemli kaynakları hangi yazıtlardır? Önemleri nereden kaynaklanmaktadır?
2. Göktürk Yazıtları'nın temel düşüncesi nedir?
3. Göktürk Yazıtları'nın dil ve anlatım özelliklerini belirtiniz.
4. Uygurlar dönemine ait yazılı metinlerin özellikleri nelerdir?

ÖZET

Destan dönemi Türk edebiyatı sözlü ve yazılı edebiyat olmak üzere ikiye ayrılır. Sözlü edebiyat ürünleri destan, koşuk, sagu ve savdır. Bu dönem edebiyatı yabancı etkilerden uzak, yerli bir edebiyattır. Eserlerde sade bir dil, hece ölçüsü ve nazım birimi dörtlük kullanılmıştır. Ürünler genellikle kopuz eşliğinde söylenir, sanatçılara baksı, şaman, oyun, ozan gibi adlar verilirdi.

Yazılı edebiyat ise Türklerin yazıyı kullandıkları 5. ve 9. yüzyıllar arası dönemi kapsar. Bu dönemden günümüze Göktürk Anıtları ile Uygur metinleri kalmıştır. Bunlar Yenisey Mezar Taşları, Göktürk Anıtları, Tonyukuk Anıtı, Kül Tigin Anıtı ve Bilge Kağan Anıtı'dır. Kitabelerde Türklerin sosyal yaşamından savaşlardan, komşuları ile ilişkilerinden söz edilmiştir.

Destan dönemi Türk edebiyatında Türkler, Göktürk ve Uygur yazısı kullanmışlardır. Göktürk alfabesinde 38, Uygur alfabesinde 4 harf vardır. Harf sayısı yönünden Göktürk yazısı Uygur yazısına göre daha zengindir.

Kalan belgeler Türklerin zengin bir edebiyatları olduğunu kanıtlamaktadır. Bu döneme damgasını vuran eserler Türk dili ve tarihi açısından önemli belgelerdir.

TEST II

1. “Sade bir dille, ulusal ölçümüz hece ölçüsü ile ve dörtlük nazım birimiyle yazılmış sözlü edebiyat ürünlerindedir.”
Aşağıdakilerden hangisi bu tanıma **uymaz**?
A) koşuk
B) destan
C) sav
D) sagu
2. Aşağıdakilerden hangisinde koşuğun tanımı yapılmıştır?
A) Doğa güzellikleri ve aşk konulu şiirlerdir.
B) Ölen bir kişinin ardından onun iyiliğini anlatan şiirlerdir.
C) Kısa, öz ve az sözle çok anlam ifade eden sözlerdir.
D) Savaş, yiğitlik, doğal afet gibi önemli olayların etkisiyle söylenmiş şiirlerdir.
3. Aşağıdakilerden hangisi ilk yazılı edebiyat ürünlerindedir?
A) Oğuz Kağan Destanı
B) Uygur metinleri
C) koşuk
D) Göktürk Yazıtları
4. Ölen bir kişinin ardından onun iyiliklerini, yiğitliklerini anlatan şiirlere ne ad verilir?
A) sav
B) destan
C) sagu
D) koşuk
5. Aşağıdakilerden hangisi Türk destanlarından **değildir**?
A) Türeyiş Destanı
B) İlyada ve Odysseia Destanı
C) Şu Destanı
D) Manas Destanı

